

NAMES OF COLORS IN NAIDEN GEROV'S DICTIONARY

Albena Baeva

Bishop Constantine Preslavski School, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: Modern semantics (semasiology) explores a huge range of issues related to the vocabulary of language and the lexical meaning of the word. In addition to the traditional meaning and significance, the research also includes side meanings, stylistic and emotionally expressive elements of meaning. The denotative meaning, the conceptual meaning of the word is studied, on the other hand the lexical meaning is considered in view of the categorical meaning and significance.

The meaning of the word takes into account the real and figurative meanings, the types of transferences, metaphors, metonymies, synecdoches; types of productivity - expanding and narrowing the meaning, terminologisation and determinologisation, desemantization, phraseologization, archaization, innovation. The relations of words raise questions about the boundaries of polysemy, homosemia, and homonymy; in linguistic paradigmatics various paradigmatic lines such as synonymous, antonymous, hyponymic, typonymic, partonymic with structural character are intensively studied. The semantic paradigm is an expression of the systemic relations in the vocabulary of the language and at the same time a model for the study of the vocabulary of the language.

Modern semasiology has done much to study the field and component structure of lexical meaning. The field combines words with uniform type meaning by classifying them into certain classes with a single semantic area, and component analysis describes in detail the meaning of tokens and internal paradigmatic lines. In the article the semantic field is generally understood as constructed of tokens, in the meaning of which common components are contained. Naiden Gerov's dictionary offers a huge number of tokens that can be organized in lexical-semantic fields and to study their mutual relations. In this article we continue our experiments in this direction. The subject of analysis is the description of colors in the dictionary of N. Gerov. With a consistent description of a large number of lexical fields at a later stage, science can structure them into more organized wholes, so that we have a more realistic idea of the structure of the lexicon of the Bulgarian language at the respective stage. In the field of colors we distinguish two subfields.

Keywords: semantic fields, color, subfield

НАЗВАНИЯ НА ЦВЕТОВЕТЕ В РЕЧНИКА НА НАЙДЕН ГЕРОВ

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: Съвременната семантика (семасиология) изследва огромен комплекс от въпроси, свързани с лексиката на езика и на лексикалното значение на думата. Освен традиционното значение и смисъл в проучванията се включва и странично значение, стилистични и емоционално-експресивни елементи на значението. Изследва се денотативното значение, понятийното значение на думата, от друга страна лексикалното значение се разглежда с оглед на категориалното значение и значимостта.

При значението на думата се отчитат реалните и преносните значения, видовете пренасяния, метафори, метонимии, синекдохи; видовете производност – разширяване и стесняване на значението, терминологизация и детерминологизация, десемантизация, фразеологизация, архаизация, иновация. Отношенията на думите поставят въпроси за границите на полисемията, омосемията и омонимията; при езиковата парадигматика усилено се изследват различни парадигматични редове като синонимни, антонимни, хипонимни, типонимни, партонимни със структурен характер. Семантичната парадигматика е израз на системните отношения в лексиката на езика и едновременно модел за проучване на речника на езика.

Съвременната семасиология е направила много за проучването на полевата и компонентната структура на лексикалното значение. Полето обединява думи с еднородно типово значение като ги класифицира към определени класове с единна семантична площ, а компонентният анализ описва подробно значението на лексемите и вътрешните парадигматични редове. В статията семантичното поле се схваща най-общо като изградено от лексеми, в чието значение се съдържат общи компоненти. Речникът на Найдено Геров предлага огромен брой лексеми, които могат да бъдат организирани в лексикално-семантични полета и да бъдат изследвани взаимните им отношения. В тази статия продължаваме опитите си в тази посока. Предмет на анализ е описанието на цветовете в речника на Н. Геров. При последователно описание на голям брой

лексикални полета на един по-късен етап науката може да ги структурира в по-организираны цялости, за да имаме по-действителна представа за структурата на лексиката на българския език в съответния етап. В полето на цветовете обособяваме две подполета.

Ключови думи: семантични полета, цвят, подполе

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Към лексиката на един език са възможни различни подходи (Балкански 2019, Балкански 2020, Попова 2019, Благоева 2019, Армянов 2019, Кисельова 2020, Баева 2019). Структурната лексикология и лексикография от самото начало изследва различни лексикално-тематични групи, асоциативни полета, семантични полета според общ смислов или тематичен признак. Полето на цветовете е едно от най-проучваните. Цветовете се изследват в един език, правят се съпоставителни проучвания при сродни и несродни езици, което позволява да се открие начинът на делене на общото поле. Прилагателните за цвят изследва Ел. Тодорова в съпоставителен план в български и фински език. Проучени са текстове на съвременни български автори от Й. Йовков нататък и то преимуществено метафоричните и метонимичните значения на прилагателните имена. Един от изводите на авторката е, че ядрото на лексикално-семантичната група – бял, черен, червен, зелен, син, жълт и сив се организира около опорната двойка черен – бял (Тодорова 1991: 218). По същността си границите на цветовото поле са размити, което се отразява понякога и при именуването на смислови отсенки.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Предмет на статията са цветовете в българския език, като за източник е взет речникът на Найдено Геров. Тъй като периодът, който речникът отразява, е късен, втората половина на XIX век, общите названия на цветовете се откриват напълно: бял, черен, червен, зелен, син, сив, жълт, кафяв. По-голям интерес представляват названия на цветове, които разкриват известни цветови оттенъци. Част от тях са преносни значения на относителни прилагателни имена, придобили значение на цвят: винен и шарабия, канелиен, кестеняв, маслинен (зехтинен), миши, пепеляв, папунест (пупуняв), каменичав (жълт), каференгиен (с цвят на кафе, кафяв), вишнен и вишняв. Гранив (жълт, що бие на червено) е омоним на гранив – гранясал. Папунест от папуняк е бледожълт, белязан със смислов оттенък, свързан с болест. Плав е доста неопределен – бяложълт, сивосин, за очи (Героу, IV: 37); кулест е жълтеникав; саръ (жълт) и сариджа – жълтеникав. За сив има гари(й), бозав, барзав, сур, сер, сери, серив, пепеляв, грив, за очи – сивошарен, употребява се и чакър със същото значение за очи.

Морав е виолетов според по-късни речници, у Героу е даден като смес от син и червен. За зелен се открива само мурав – въззелен. Модър е син, модрикав (модрукав) – синкав, синикав, и от турски дженгириен – ясносин; мави – неизм. син. Повече думи се откриват за разцветките на червения цвят. Алел, алелст – червено, което бие на жълто; дорест – червеникав, гювезен – тъмночервен, кърмъзен, багрел – червен, руел – жълточервен, портокалев, румен, рижд и риж – жълточервен, кестеняв; сандален – червеножълт; саманиен – червен и черен. Хримизен – алел, турунджиев – жълточервен, портокален, пембе – червеножълт. Също повече наименования се срещат за черен: пьсен – възчерен, мрък (мърк), мърки, мургав, есмер, вран и вранел, бакамен, кара (неизменяемо).

Някои от смисловите отношения в полето показват специализация на цветовете, свързани с човек и животно: мургав, мургуляв – възчерен, гари и грив (очи), вакъл, калеш (с черни очи, с черно около очите), чакър (за очи, шарен, грив), рус – бяложълт, удря на кестеняв (за хора и животни), румен (лице), брез (сакар) – с бели белези. При прилагателните Н. Героу е описал и начините за усиление и смекчаване на признака: сурус, възрус, прирус, урус – смекчаване, усиление – пребял.

Р. М. Цейтлин изследва смисловите различия при прилагателните имена и наречия с представки при- и пре- в старобългарския език, смята, че усилителното значение при прилагателните е изкуствено създадено и плод на творчеството на първите славянски писатели. Отбелязва и смесване на представките пре- и при- в ръкописите (Цейтлин 1986: 130). В говорите подобно смесване няма. Найдено Героу пише за представка пря- (пре-): „Ссставен с прилагателни имена и с наречия с ударение на него, прави тия думи да имат превъзходен степен, като: преблаг, предобър, преголям, премного“ (Героу, IV: 329). Затова и не навсякъде е записал превъзходната степен, която тълкува с „твърде много“ – преблаг. Но най-употребимите е отбелязал – пресвет, прекрасен, пречист, прехубав, а някъде само глагола, без прилагателно – прехвалвам. Заста вероятно от книжнината, превъзходната степен с представка пре- е станала обичайна за народния език, без да се смесва с умекчителната представка при-. Героу отбелязва, че при- показва слабо качество, в малка мяра и предлага съответствия: прибял – беличък, привисок – високичък, прикисел – киселки, пригрозен – грозничък, прималко – мъничко и др. (Героу IV: 262).

В лексикално-тематичното поле на цветовете са се оформили две микрополета. Едното е свързано с цвета на косъма на коне, второто – с турските заемки за назоваване на отделни оттенъци при цвета. Интерес в цветовото поле представлява микрополето на цвят, свързан с косъм на коне. Това са заемки основно от турски език или през турски език, които се употребяват за коне. Алест, вран, дорест, кулест, гарест (и за кон), кестеняв – кестене-дору (кестеняво-дорест) (Геров II: 362). С оглед на смисловите отношения в полето това са маркирани форми.

Турските заемки са многобройни – бозав, морав, гювезен, дженгириен, кърмъзен, турунджиев, пембе, хримизен (през турски), кара, саръ и др. вече чрез самото си звучене са експресивни синоними на съответните български лексеми – срв. жълточервен, ясносин и др. Експресивността е безспорен момент, свързан със започналите процеси за изчистване на българската лексика от турските заемки през епохата на Възраждането.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изводите, които могат да бъдат направени, са свързани не само със средствата за изразяване на цветовото усилване и отслабване, но и при смисловите отношения се откроява обособеното микрополе, свързано само с названия на цвят, показващи цвета на конския косъм. Логично при бял почти липсват синонимни названия, освен усилване и отслабване на белия цвят. Също логично част от названията на цветовете са остарели или са станали рядко употребими. Като цяло полето е доста богато откъм изразяване на смисловите оттенъци на основните цветове

ЛИТЕРАТУРА

- Баева, А. (2018). Семантичното поле на стелна в Речника на Найдено Геров. – В: Knowledge, Vol. 28.7., Skorje, pp. 2371-2372.
- Армянов, Г. (2019). Социолектната лексика в българските речници. – В: Научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д-р Кирил Цанков. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 99-112.
- Благоева, Д. (2019). Към концепцията за речник на най-новата лексика в българския език. – В: Сборник в чест на чл.-кор. проф. д. ф. н. Стоян Буров. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 510-523.
- Геров, Н. (1975-1978). Речник на българския език. Т. 1-6. София: Български писател.
- Балкански, Т. (2019). Към политическата лексикография на българския език: братушка, братушки. – В: Сборник в чест на чл.-кжр. проф. д.ф.н. Стоян Буров. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 285-297.
- Балкански, Т. (2020). Към началото на българската лексикография. Терминологичен свод (Езиковоархеологичен прочит). – В: Граматика на духа. Сборник статии в чест на доц. д-р Любка Стоичкова по случай нейната 70-годишнина. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 107-110.
- Кисельова, Л. А. (2020). Вербална агресия как отражение психологических доминант социума. – В: Граматика на духа. Сборник статии в чест на доц. д-р Любка Стоичкова по случай нейната 70-годишнина. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 262-269.
- Попова, М. (2019). Теорията за системността в терминологията. – В: Сборник в чест на чл.-кор. проф. д. ф. н. Стоян Буров. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 69-79.
- Тодорова, Ел. (1991). Цветът в българската и финската езикова система. – В: Българистични изследвания. Трети българо-скандинавски симпозиум 20-26 септември 1985 г. София: УИ Кл. Охридски, с. 203-219.
- Цейтлин, Р.М.(1986). Лексика древнеболгарских рукописей X – XI вв. София: БАН.